

Projectweek over Spinoza's leven

*Op reis van Amsterdam naar Den Haag
in vijf dimensies*

Met leerlingen kun je – als je tijd hebt, zoals ik had tijdens een 'projectweek' van mijn school – Spinoza's leven achterna reizen. We deden dat in samenwerking met Stichting de verborgen stad, die langs technologische weg probeert om de zeventiende eeuw in vijf dimensies weer tot leven te wekken.

door Yoram Stein

Projectonderwijs

Vier ingrediënten voor een succesvol project zijn volgens mij:

- Leerlingen gaan de school uit om iets van de wereld te ontdekken.
- Leerlingen komen in contact met mensen van buiten de school.
- Leerlingen maken iets waar ze trots op kunnen zijn (een product).
- Leerlingen gaan de samenhang tussen vakken zien door vakoverstijgende inhoud

Storytelling

Onze Spinoza-reis begon in de openbare bibliotheek van Amsterdam aan het Oosterdok. Allereerst moesten de leerlingen inloggen op hun iPads en even oefenen met het opnemen van audiomateriaal. Toen dat eenmaal gelukt was, kregen ze een instructie over het maken van podcasts. Mijn broer, Jair Stein, die met zijn podcasts internationaal prijzen heeft gewonnen, deelde niet alleen inzichten over de techniek, maar vooral over de kunst van het vertellen van een goed verhaal. Een goed verhaal, zo stelde hij, heeft altijd een soort spanning. Als voorbeeld liet hij een podcast van één minuut horen waarin een vrouw vol liefde vertelde over hoe prachtig de natuur was waar zij in opgroeide. Het duurt even voordat de luisteraar beseft dat deze 'gelukkige jeugd' zich afspeelt in een Japans interneringskamp. Dergelijke contrasten zou je ook kunnen gebruiken in podcasts over Spinoza. Neem bijvoorbeeld het verhaal van Adriaan Koerbagh, de vriend van Spinoza die zijn spottende boeken over de kerk en de Bijbel moest bekopen met de dood. Koerbagh stierf in het Rasphuis, een gevangenis die ironisch genoeg juist bedoeld was als een humanistische verbetering op het strafstelsel. Een ander mooi contrast: in de Kalverstraat, waar vroeger deze gevangenis was, is nu een luxueus overdekt winkelcentrum.

Vrijheid

Daarna sprak filosoof Nanda van Bodegraven van het project Vrijheid van Amsterdam over de filosofische wandelroutes die zij heeft uitgezet in Amsterdam. Op tegels langs deze wandelroutes staan filosofische citaten van denkers die hier in de Gouden Eeuw naartoe trokken. Amsterdam was immers een van de weinige plaatsen ter wereld waar enige vrijheid van denken en publiceren bestond. Dat die vrijheid ook niet al te groot was, blijkt wel uit het verhaal van Adriaan Koerbagh. Niettemin was het hier nog altijd een stuk beter dan in de andere Europese landen.

Op tegels langs deze wandelroutes door de stad staan filosofische citaten van denkers die hier in de Gouden Eeuw naartoe trokken.

Vijf dimensies

Vervolgens kregen leerlingen een presentatie van Theo Pronk van Stichting de verborgen stad. Deze stichting probeert de zeventiende eeuw weer tot leven te wekken met 5D-technologie. Op je telefoon of je VR-bril zie je dan in 3D een stukje van Nederland zoals dat eruit moet hebben gezien in de zeventiende eeuw.

De vier dimensies zijn lengte, breedte, diepte en tijd; de vijfde dimensie is informatie. Het doel van dit project is dat leerlingen met hun podcasts de informatie aan gaan leveren voor een reis langs Spinoza's leven. De leerlingen maken op deze manier een audiotour voor hun leeftijdsgenoten.

Spinoza in de canon

De laatste spreker was Henri Krop, emeritus hoogleraar Spinozastudies. Hij vertaalde Spinoza's hoofdwerk, de *Ethica*, en schreef een dikke studie over de 350 jaar oude receptiegeschiedenis van Spinoza, getiteld *Spinoza, een paradoxale icoon van Nederland*. Op de voorkant van zijn boek zie je het oude briefje van duizend gulden waarop de beeltenis stond van Spinoza. Henri Krop sprak over de drie redenen waarom

Filosoof Nanda van Bodegraven bij een van de tegels van de Filosofische wandelroute in Amsterdam

Het Spinozahuis in Rijnsburg

de commissie voor de canon ervoor gekozen heeft Spinoza in de canon op te nemen. Ten eerste noemde de commissie het maatschappelijk belang van zijn verdediging van de vrijheid van denken, spreken en religieuze tolerantie, ten tweede het belang van zijn denken voor de geschiedenis van de filosofie, en tot slot het belang van zijn filosofie voor gewone mensen die er zinging aan ontleen. Krop vertelde ook Spinoza's levensverhaal aan de hand van de plaatsen waar Spinoza gewoond heeft.

Leermomenten

De eerste dag was bij nader inzien te lang en te zwaar voor de leerlingen die zelf bijna allemaal geen filosofie hadden, waarvan sommigen voor dit project gekozen hadden, maar ook een flink deel hier maar toevallig bij ingedeeld was. Dat maakte het wel een uitdaging om deze groep te enthousiasmeren. Veel van deze leerlingen wisten niet wat hen overkwam, omdat ze zo veel nieuwe informatie over zich uitgestort kregen. Ze kwamen uiteindelijk weer een beetje tot leven toen ze de sprekers mochten interviewen voor hun podcasts.

Spinoza lijkt een van de eerste moderne, gesecculariseerde mensen te zijn geweest met zijn geheel eigen filosofische religie.

Amsterdam: Jodendom

De tweede dag hebben we de jeugd van Spinoza in de oude joodse buurt van Amsterdam onderzocht. Leerlingen mochten naar binnen in de indrukwekkende Portugese synagoge en leerden daar iets over het jodendom en de joodse opvoeding die Spinoza als kind van Portugese vluchtelingen in Amsterdam kon hebben. Ook kregen de

leerlingen een rondleiding in het Joods museum. Het was bijzonder om te merken dat leerlingen oprecht geïnteresseerd waren. Spinoza's jeugd eindigde met zijn verbanning uit de joodse gemeenschap in 1656.

Rijnsburg: collegianten

De derde dag werd nog beter, want toen gingen we met de trein naar Leiden en van daar met de bus naar Rijnsburg. Daar staat een klein museum genaamd het Spinozahuis. Hier woonde Spinoza tussen 1661 en 1663. Je merkt dan echt hoe blij leerlingen zijn als ze op reis kunnen gaan, een beetje zoals koeien zich voelen als ze na een hele winter op stal te hebben gestaan de wei in mogen. Net zo uitgelaten als deze koeien zag ik leerlin-

gen gearmd door de straten van Rijnsburg huppelen. Hier leerden ze wat over de collegianten, de kring van vrijzinnige christenen waar Spinoza in terecht kwam, nadat hij verbannen was uit de Portugese Joodse gemeente. Niet dat hij zich bekeerde tot het christendom, en dat maakt hem ook zo uniek. Spinoza lijkt een van de eerste moderne, gesecculariseerde mensen te zijn geweest met zijn geheel eigen filosofische religie. Hier begon hij aan zijn eerste hoofdwerk: de *Ethica*.

Wiskunde

In het Spinozahuis kregen de leerlingen van de met ons meegereide professor Henri Krop uitleg over de zeventiende-eeuwse boeken die Spinoza in zijn boekenkast had staan. Zo liet hij hen een Latijnse vertaling zien van de complete werken van Aristoteles en een boek van Constantijn Huygens, uitvinder van het slingeruurwerk en ontdekker van de manen van Saturnus (Spinoza sleep de lenzen voor zijn telescoop). Krop liet hen zien dat in de werken van Aristoteles geen wiskunde te vinden is, terwijl dat in het werk van Huygens wel zo is, en vroeg hen waarom zij wiskunde krijgen op school. Het was interessant om te merken dat leerlingen geen antwoord wisten te geven op deze vraag. Ze begrepen zelf niet waarom ze wiskunde kregen. Henri Krop heeft hen toen uitgelegd dat in de zeventiende eeuw ontdekt werd dat 'het boek van de natuur in de taal der wiskunde geschreven is'. Wiskunde helpt ons om de natuurwetten zeer exact te beschrijven. Zo exact dat we op grond van deze wetten wetenschappelijke voorspellingen kunnen maken.

Einstein

Ook mooi vonden de leerlingen de handtekening van Albert Einstein in het gastenboek van het Spinozahuis. Het is bekend dat hij een groot liefhebber van de filosofie van Spinoza was. Toen Einstein in 1929 een telegram kreeg van een rabbijn met de vraag of hij in God geloofde, antwoordde hij dat hij geloofde in de God van Spinoza.

Den Haag: 'Ultimi barbarorum'

De vierde dag gingen we naar Den Haag. Het was die dag prachtig weer en de leerlingen waren daardoor misschien nog vrolijker dan de dag ervoor. Ze vonden het ook erg leuk om welkom geheten te worden in het laatste huis waar Spinoza geleefd heeft (en uiteindelijk gestor-

Toen Einstein in 1929 een telegram kreeg van een rabbijn met de vraag of hij in God geloofde, antwoordde hij dat hij geloofde in de God van Spinoza.

ven is) en waar hij zijn tweede hoofdwerk voltooide: het *Theologisch-politiek Traktaat*. Voor de deur op de Paviljoensgracht in Den Haag staat een prachtig standbeeld van Spinoza, en daar niet ver vandaan is de Nieuwe Kerk, waar hij begraven ligt en waar er een gedenksteen voor hem is opgericht. De leerlingen kregen in de bibliotheek een

lezing over Spinoza's hoofdwerk, de *Ethica*, en volgden een rondleiding door Den Haag om daar te zien waar onder anderen de gebroeders De Witt in stukken werden gescheurd door een woedende menigte in het rampjaar, 1672. Spinoza wilde toen overigens naar buiten gaan om hiertegen te protesteren. Op een bord had hij de woorden geschreven 'ultimi barba-

rorum' (ultieme barbaren), maar werd door zijn hospita tegengehouden, hetgeen waarschijnlijk zijn redding is geweest.

Afsluiting

De vijfde dag, vrijdag, waren de leerlingen bezig met het editen van hun podcasts. Dat was achteraf te weinig tijd om het goed te doen, en ook waren ze vaak veel te schools en niet gemaakt met het doel om mensen echt in een spannend verhaal over Spinoza te lokken. Kortom, volgend jaar is er veel ruimte voor verbetering, maar ik hoop dan zeker nogmaals de Spinoza-reis met leerlingen te kunnen maken. En als jij, waarde collega, eenzelfde reis met jouw klas zou willen maken, denk ik gaarne met je mee.¹

Op een bord had hij de woorden geschreven 'ultimi barbarorum', maar werd door zijn hospita tegengehouden, hetgeen waarschijnlijk zijn redding is geweest.

¹ Je kunt het Spinozahuis aan de Spinozalaan 29 te Rijnsburg ook zelf benaderen voor een schoolrondleiding: rondleiding@spinozahuis.nl